

Намеснік генеральнага дырэктара
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

АЎТАР – ТЭКСТ – ЧЫТАЧ

Стыль мастацкай літаратуры ўяўляе сабой кніжную маўленчую сістэму, у якой увасобілася ўсё багацце літаратурнай мовы, а таксама паказаны некаторыя ненарматыўныя моўныя факты. Кніга А.М. Пісарэнкі «Стылістыка беларускага мастацкага маўлення» (Мінск, БДУКМ, 2020) прысвечана даследаванню лексем, тропаяў, фанетычных з'яў, фразеалагізмаў, сінтаксічных адзінак, графічных элементаў у межах мовы канкрэтных твораў, жанраў, падстыляў і асобных маўленчых сітуацый, што паказвае чытачу на ўзорнасць словаўжывання.

Бібліятэкара і філолага яднае агульнае поле дзейнасці – гэта поле кнігі на якім кожны спецыяліст-прафесіянал мае свой вектар працы. Бібліятэкар-прафесіянал павінен валодаць навыкамі правільнага вуснага і пісьмовага маўлення: ён павінен умець рэкламаваць кнігу, зацікаўліваць творчасцю аўтара (паколькі фарміруе густ асобы, кругагляд і светапогляд чытача, а значыць, усяго грамадства); акрамя таго, павінен умець весці дыскусію і аргументаваць думкі, кіраваць уласнымі эмоцыямі, каб у чытача ўзнікла жаданне яшчэ раз наведаць бібліятэку; часам павінен мець шырокі кругагляд у іншай прафесіі (у залежнасці ад тыпу бібліятэкі); павінен валодаць уменнямі і навыкамі публічнага выступлення, арганізоўваць і праводзіць вечары, разнастайныя масавыя мерапрыемствы і інш.

Для рэалізацыі гэтых прафесійных якасцей бібліятэкар павінен валодаць яшчэ камунікатыўнымі якасцямі маўлення або рыторыкай, практычныя асновы якой адлюстраваны ў манаграфіі. Пры арганізацыі масавых мерапрыемстваў дэманструецца ўменне супрацоўнікаў бібліятэк не толькі лагічна пабудаваць вечарыну/сустрэчу (якая прама ці ўскосна будзе прысвечана кнізе), але і зацікавіць ёй (эстэтычна паўплываць на аўдыторыю). Пры падборы літаратуры па тэме ён павінен быць майстрам дыялагічнага маўлення: размова з

карыстальнікам, з аднаго боку, павінна быць змястоўнай, інфарматыўнай, а з другога боку, дынамічнай і экспрэсіўнай. У маўленні не павінна быць павучальнасці, штампаў; уся гутарка павінна мець характар узаемадзеяння, сутворчасці. Безумоўна, што сама асоба бібліятэкара, яе разумовы і культурны патэнцыял, начытанасць раскрываюцца асабліва ярка пры свабодным валоданні мовай.

Увогуле не толькі супрацоўнікам бібліятэк, але і кожнаму чалавеку, зацікаўленаму ў дасканаласці ўласнага маўлення, можна знайсці ў кнізе адказы на розныя лінгвістычныя пытанні, убачыць прыклады слова- і фразеаўжывання, сказабудавання, тэкстаўтварэння. Відавочна, што значнасць асобных (як рэдкіх, так і прадуктыўных) маўленчых адзінак асабліва ярка праяўляецца ў выніку філалагічнага аналізу тэксту. Дадзены спосаб «прачытання» твораў, вынайджены А.М. Пісарэнкай, дазваляе выявіць глыбінныя сэнсы разнажанравых мастацкіх тэкстаў, іх эстэтычную вартасць, убачыць і апісаць тыя літаратурныя вобразы, якія адлюстроўваюць спецыфічныя нацыянальныя рысы характару – дабыню, паважлівае стаўленне да старэйшых, ашчадныя адносіны да каханых, беражлівыя – да бацькоў, захапленне прыродай, любоў да Радзімы і інш. Для таго, каб зрабіць такія відавочныя, здавалася б, і аб'ектыўныя вывады, мовазнаўца прааналізавала творчасць каля 50 беларускіх пісьменнікаў як класікаў, так і сучасных аўтараў, у тым ліку творы Г. Марчука, А. Дударова, Я. Брыля, М. Танка, У. Караткевіча, Р. Барадуліна, А. Разанава, Л. Рублеўскай, А. Пісьмянкова, А. Зэкава, В. Шніпа, А. Макаёнка, У. Бутрамеева, М. Матукоўскага, І. Чыгрынава, А. Вярцінскага, І. Мележа, І. Навуменкі, М. Стральцова, М. Лынькова, П. Глебкі, В. Вольскага, А. Глобуса, В. Карамазава, І. Шамякіна і іншых, поўнасцю ахарактарызавала паэтычную спадчыну М. Багдановіча, Н. Мацяш. Творы, абраныя для аналізу, адлюстроўваюць важныя для рэспублікі падзеі – Вялікая Айчынная вайна, калектывізацыя, час перабудовы і інш.

Манаграфія ўяўляецца арыгінальным навуковым даследаваннем: увесь матэрыял падаецца ў ім так, каб абудзіць цікавасць да

мастацкага тэксту ўвогуле і да вобразнага маўлення ў прыватнасці. Прычым засваенне абноўленай тэрмінасістэмы адбываецца на базе літаратурных фактаў розных лінгвістычных узроўняў (фанетычнага, лексічнага, фразеалагічнага, граматычнага – марфалагічнага і сінтаксічнага, графічнага) і тэкстаў розных падстыляў і жанраў. Аднак з дапамогай лінгвістычных фактаў, маўленчых адзінак даследуецца літаратурнасць, гэта значыць тое, што робіць пэўны твор літаратурным творам, вартым азнаямлення з любой мэтай, але найперш – з эстэтычнай.

Структура праведзенага даследавання строга і дакладна адлюстроўвае лагічнае і паслядоўнае апісанне моўных адзінак ад дробных да больш складаных: Прадмова, Уводзіны, сем раздзелаў: Гукавая арганізацыя мовы твора, Лексічная стылістыка мастацкага тэксту, Стылістычная функцыя ўстойлівых выказаў мастацкага маўлення, Граматычная адметнасць мастацкага маўлення, Графіка як крыніца выразнасці мовы мастацкага тэксту, Асаблівасці лінгвістычнага аналізу мастацкага маўлення, Мастацкае слова ў кантэксце жанру, Заключэнне, Літаратура.

Багаты ілюстрацыйны матэрыял дазваляе, па-першае, асэнсаваць як патэнцыяльныя магчымасці экспрэсіўных сродкаў мовы, так і апісаць іх вобразна-выяўленчую функцыю ў кожным канкрэтным выпадку. Па-другое, сказы, фрагменты з тэкстаў, цэлыя тэксты характарызуюцца глыбінёй думкі, чысцінёй пачуцця, а гэта азначае, што яны валодаюць арыгінальным зместам. Па-трэцяе, менавіта разнастайнасць прааналізаваных маўленчых з’яў дазваляе зрабіць аб’ектыўныя вывады.

Навуковыя палажэнні, тэрміналагічная сістэма, ілюстрацыйны матэрыял і вынікі даследавання скіроўваюць да ўдумлівага карыстання словам, спрыяюць развіццю маўленчай разнастайнасці і ўменню выявіць у тэксце тое асаблівае, нацыянальнае і адметнае, аўтарскае, што немагчыма вызначыць і спасцігнуць пры звычайным, павярхоўным яго прачытанні.

Мастацкі стыль з’яўляецца заканадаўцам літаратурнай нормы, яе захавальнікам; менавіта тут з мовай адбываюцца слоўныя эксперыменты (ужывальныя неалагізмы-лексемы, фразеалагізмы з аўтарскай функцыяй), графіка (а гэта комплексна апісана ўпершыню) дэманструе свае экспрэсіўныя магчымасці, сінтаксіс «буяе» разнастайнасцю стылістычных прыёмаў, якія могуць упарадкаваць, узбагаціць структуру тэксту любога стылю.

Матэрыялы манаграфіі і сама метадалогія аналізу тэксту могуць быць запатрабаваны

аспірантамі, магістрантамі, студэнтамі пры напісанні адпаведных навуковых прац; яны будуць карыснымі не толькі філолагам, журналістам, але і, як адзначалася, спецыялістам сферы культуры (рэжысёрам, акцёрам, сцэнарыстам, харэографам, спевакам, бібліятэкарам (асабліва кірунак дзейнасці – бібліятэрапія), спецыялістам рэкламнай дзейнасці і ўсім, хто працуе з мастацкім тэкстам.

Тэзіс «Кніга – крыніца ведаў» быў і застаецца актуальным, асабліва калі гаварыць пра навуковыя выданні пэўнай галіны. Аднак мастацкая кніга, даследаванню маўлення якой і прысвечана манаграфія, з’яўляецца не толькі крыніцай ведаў, але і цікавых вобразаў, адметных узорных словаўжыванняў, жыццёвых фактаў, азнаямленне з якімі не можа не паўплываць на фарміраванне асобы, таму нельга абясцэньваць ролю кнігі ў жыцці сучаснага грамадства. Многія літаратары, пісьменнікі звяртаюць увагу на ролю кнігі ў жыцці чалавека, і, каб атрымаць веды ці ўбачыць вобразы, адчуць смак слова, трэба сапраўды пастаянна чытаць. К. Паўстоўскі пісаў: «Чытайце, чытайце і чытайце! Чытайце не спяшаючыся [на што і скіроўвае метада філалагічнага аналізу. – А. С.], каб не губляць ніводнай кроплі каштоўнага зместу кнігі. Чалавек, які «глытае» кнігі, падобны да падарожніка, што знаёміцца з краінай з акна вагона. Прымушайце сябе чытаць марудна, запамінаючы, абдумваючы, уяўляючы самога сябе ў гушчары тых падзей і той абстаноўкі, якімі напоўнена кніга, робячы сябе як бы іх непасрэдным сведкам і нават удзельнікам. Толькі тады перад вамі да канца адкрыецца створаны пісьменнікам вялікі і цудоўны свет».

Прыгожа гаварыць, прыгожа навучыцца думаць можна. Адзін са шляхоў – больш чытаць высакаякасную літаратуру. Стылістыка пачынаецца там, дзе асоба пачынае разважаць, як лепш сказаць, як правільна данесці інфармацыю ў залежнасці ад сітуацыі. Мова прапаноўвае сінанімічнае багацце, разнастайнасць варыянтаў на ўсіх маўленчых узроўнях; і, каб вынайсці іх, асэнсаваць, разгледзець у кантэксце твора, яго ўрыўка, жанру, падстылю, часу, творчасці аўтара, вынайдзены філалагічны аналіз тэксту, які нібы ключ да разумення і пазнання твора, свету, жыцця.

Аналіз маўленчага матэрыялу ў манаграфіі падаецца такім чынам, каб зацікавіць чытача мастацкім тэкстам, паколькі менавіта так раскрываецца сутнасць «Бярмудскага трохвугольніка філалогіі – гэта ланцужок Аўтар – Тэкст – Чытач».